

حقوق مرتبط با محیط زیست شهری

علی دشتی

دکتری حقوق، هیئت علمی دانشگاه آزاد، گروه حقوق عمومی، واحد تهران مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

حمیده عبدی

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، تهران، ایران.

مریم آمدی

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، تهران، ایران.

چکیده

حقوق جمع حق و حق در اصطلاح عبارت است از: امتیازی که شخص در جامعه معین دارد. محیط زیست شامل مجموعه‌ای به هم پیوسته از عوامل بیرونی که رشد و حیات موجودات زنده انسانی، جانوری و گیاهی متأثر از آن است را گویند. منظور از محیط شهری فضاهای انسان ساخت، ساختمان‌ها، پیشرفت‌ها و ساختارهایی است که در شهرک‌ها و شهرها بنا شده است. اهداف پژوهش آشنایی هرچه بیشتر با قوانین محیط زیست شهری و حقوق مرتبط با آن در خصوص ارتقاء زندگی شهروندان و همچنین حفظ و نگهداری محیط زیست به عنوان میراث بشری می‌باشد. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. در نتایج یافت شده مشاهده می‌شود که می‌توان از طریق آموزش و وضع قوانین و مقررات صحیح و اصولی بستر محیط زیست سالم و متعادل را برای توسعه اقتصادی و اجتماعی انسان‌ها فراهم نمود.

کلمات کلیدی: حقوق، قانون، محیط زیست

۱- مقدمه

- بیان مساله

حقوق قاعده ای الزام آور است که به منظور نظم و استقرار عدالت در زندگی اجتماعی انسان حکومت می‌کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین شده است. محیط زیست محیط مادی مناسبی است که وجود و استمرار حیات انسان و تمامی گیاهان و جانوران منوط به آن است و مرکب از آب و هوا، ذرات معلق می‌باشد.

- اهمیت موضوع

در این تحقیق ابتدا به بررسی مفهوم حقوق و قانون و در نهایت به بررسی محیط زیست و محیط زیست شهری و قوانین مرتبط با آن پرداخته شده است و سعی بر آن شده تا با به کارگیری آموزش و وضع قوانین و مقررات صحیح بستر محیط زیست سالم را برای زندگی اجتماعی انسان‌ها فراهم نمود.

- ادبیات پژوهش

۱- دانش پژوه، مصطفی، خسروشاهی، قدرت الله، ۱۳۸۱، فلسفه حقوق، نوبت چاپ ششم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره) گرچه برای واژه حقوق، معانی متعددی برشمرده‌اند ولی منظور ما از حقوق در اینجا «مجموعه بایدها و نبایدهایی است که اعضای یک جامعه، ملزم به رعایت آن هستند».

۲- فهیمی، عزیزالله، فلسفه حقوق محیط زیست و آثار آن، فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه قم، دوره نهم، شماره سوم، خرداد ۱۳۸۷ در متون قانونی ایران، تعریفی از محیط زیست ارائه نشده است. ولی از نظر لغوی، به معنی محیط دور و بر است که مترادف با واژه زندگی و حیات می‌باشد، در زبان عرب برای آن واژه «البیئه» و در زبان انگلیسی واژه (Environment) و در زبان فرانسه با اندکی تغییر واژه (Environment) را برای آن به کار می‌برند.

- اهداف تحقیق

۱- تبیین مفهوم حقوق

۲- تبیین مفهوم محیط زیست شهری

- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی - آشنایی با حقوق و قوانین مرتبط با محیط زیست شهری باعث حفظ محیط زیست می‌شود.

فرضیه فرعی - یکی از راهکارهای رسیدن به حقوق محیط زیست شهری بالا بردن سطح آگاهی مردم از طریق آموزش با ابزار و وسایل گوناگون می‌باشد.

۲- روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

۳- یافته‌ها

محیط زیست، از طبیعت، جوامع انسانی و نیز فضاهایی که با فکر و دست انسان ساخته شده‌اند تشکیل شده و کل فضای زیستی کره زمین یعنی زیستکره را فرا می‌گیرد. بنابراین می‌توان این گونه بیان نمود که محیط زیست شامل بخشی از سطح کره زمین است که بشر در تشکیل آن نقشی نداشته است. بنابراین کوه‌ها، جنگل‌ها، حیات وحش، دریاها و امثال این‌ها محیط زیست محسوب می‌شوند.

۴- مفهوم حقوق

حقوق جمع حق و حق در اصطلاح عبارت است از: امتیازی که شخص در جامعه معین دارد.

حقوق در این معنی به حقوق فردی تعبیر می‌شود. حقوق در اصطلاح عبارت است از: مجموعه قواعدی که تنظیم کننده و حاکم بر روابط اشخاص در جامعه معین می‌باشد. حقوق در این مفهوم به حقوق ذاتی به لحاظ آن که قطع نظر از افراد جامعه مطرح می‌شود، تعبیر می‌شود. حقوق فردی ملازم با حقوق ذاتی می‌باشد. در نتیجه قواعد تنظیم کننده روابط افراد در جامعه که به اختصار قواعد حقوقی یا قانون نامیده می‌شود، برای افراد اختیار و توانایی تحصیل اراده خود به دیگران و الزام دیگران به رعایت آثار این اراده (اعمال حق) ایجاد می‌گردد. (محمدی و همکاران، ۱۳۹۹)

حقوق قاعده‌ای الزام آور است که به منظور نظم و استقرار عدالت بر زندگی اجتماعی انسان حکومت می‌کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین شده است. (کاتوزیان، ۱۳۹۲)

البته برخی دیگر از حقوقدانان داشتن ضمانت اجرا را ضروری نمی‌دانند. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۴)

گرچه برای واژه حقوق، معانی متعددی برشمرده‌اند ولی منظور ما از حقوق در اینجا «مجموعه باید‌ها و نبایدهایی است که اعضای یک جامعه، ملزم به رعایت آن هستند». (دانش پژوه، خسروشاهی، ۱۳۸۱)

۵- تاریخچه قوانین زیست محیطی در ایران

اولین قانون ثبت شده در ایران با نام قانون شکار در تاریخ ۴ اسفند ۱۳۳۵ به ثبت رسیده است. در سال ۱۳۴۶، سازمان شکاربانی و نظارت بر صید جایگزین قانون شکار ایران شد و بدین ترتیب، اولین دستگاه مستقل دولتی برای نظارت بر مسائل زیست محیطی کشور شکل گرفت. در همان سال آیین نامه اجرایی قانون شکار و صید مشتمل بر شش فصل و ۳۶ ماده طبق تصویب‌نامه مورخ ۹/۱۰/۴۶ به تصویب هیئت وزیران رسید که در آن تشکیلات سازمان، مقررات مربوط به شکار و تکثیر و پرورش و خرید و فروش حیوانات وحشی و امور مربوط به مناطق سازمان در آیین نامه مذکور مشخص شده است. مروری اجمالی بر سیر تصویب و تحولات قوانین مرتبط با محیط زیست نشان می‌دهد که از سال ۱۳۰۷ که اولین مواد قانونی مربوط به شکار در قانون مدنی ایران گنجانیده شد تا سال ۱۳۵۰ که سازمان شکاربانی و نظارت بر صید به سازمان حفاظت محیط زیست تغییر یافت و پیشگیری و ممانعت از اعمالی که به آلودگی یا تخریب محیط زیست منجر شود به این سازمان واگذار شد. جملگی قوانین مصوب به نحوی با شکار و صید و ماهیگیری مرتبط بوده است؛ به عبارت دیگر، تا سال ۱۳۵۰، فقط در مورد حیوانات شکاری کشور قانون وضع شده است. در سال ۱۳۵۳، سازمان محیط زیست پس از تصویب قانون ۲۱ ماده‌ای حفاظت و بهسازی محیط زیست که البته آیین نامه اجرایی آن در اسفند ۱۳۵۴ به تصویب رسید اختیارات و صلاحیت‌های قانونی نسبتاً وسیع به دست آورد. پس از آن نیز بنا به مورد قوانینی تصویب شده است که به نحوی به حفاظت محیط زیست مربوط می‌شده‌اند که از جمله قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا (۱۳۵۴)، قانون شکار و صید (۱۳۵۳)، مواد ۱۰۴ و ۱۰۵ برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۱۳۷۹)، تبصره‌های ۸۱، ۸۲ و ۸۳ قانون برنامه دوم (۱۳۷۳)، بسیاری آیین نامه‌های اجرایی و در راس همه آنها اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۸) قرار دارد. بررسی قوانین مرتبط با محیط زیست در ایران حاکی از فقدان مجموعه‌ای واحد، جامع و کل نگر در مورد محیط زیست، چگونگی بهره‌گیری از منابع طبیعی، روش‌ها و الگوها و روند حفاظت از محیط زیست، نحوه برخورد با خاطیان، چگونگی تشویق جامعه، وظایف سازمان‌ها و تشکیلات خصوصی و دولتی در

زمینه حفاظت از محیط زیست و سایر مسائل مرتبط با آن است. مروری بر مجموعه قوانین زیست محیطی ایران نیز به وضوح گویای این امر است. این در حالی است که در بسیاری از موارد در قالب طرح‌ها کمیت و به خصوص مسائل و توجیهات اقتصادی و آن هم توجیه اقتصادی کوتاه مدت و همچنین، بخش نگرانی حرف اول را می‌زند و به این ترتیب، جایی برای نظرها و آرای زیست محیطی باقی نمی‌ماند. (تقی زاده، ۱۳۸۱)

همچنین برای نخستین بار در سال ۱۳۵۴ در آیین نامه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۲۹/۴/۱۳۵۴ کمیسیون‌های مجلسین وقت صدور پروانه تاسیس هر نوع کارخانه و کارگاه جدید و توسعه تغییر کارخانجات و کارگاه‌های موجود موقوف به رعایت مقررات و ضوابط حفاظت و بهسازی محیط زیست شد. البته در این زمان عملاً و فقط یک مبحث از ارزیابی زیست محیطی یعنی استقرار (که از مباحث اساسی و عمده آن نیز می‌باشد) ملاک عمل قرار گرفته و رعایت می‌شد و دامنه آن، بررسی و رعایت مقررات و ضوابط زیست محیطی یا ارزیابی موضوع از جهت تعیین محل استقرار کارخانجات کارگاه‌ها و یا نهایتاً توسعه و تغییر محل کارخانجات بود.

در حال حاضر در ایران قوانین، مقررات و مصوباتی در زمینه ارزیابی اثرات زیست محیطی وجود دارد که برخی از این مقررات مستقیماً و صراحتاً ناظر بر الزام جریان طرح‌های عمرانی و توسعه‌ای ه انجام ارزیابی اثرات زیست محیطی می‌باشند و برخی مقررات دیگر هرچند صراحتاً به موضوع ارزیابی زیست محیطی اشاره ندارد ولی به شکل دیگر و با مفهومی مشابه و یا به علت اینکه جنبه پیشگیرانه دارد، مطرح می‌باشد و می‌توان آنها را معادل مقررات ارزیابی اثرات زیست محیطی تلقی نمود. بررسی قوانین ارزیابی اثرات زیست محیطی، بر اساس طبقه‌بندی کلی قوانین و مقررات کشور بر مبنای قوانین، آیین نامه‌ها و مصوبات هیات وزیران و شورای عالی حفاظت محیط زیست صورت می‌گیرد. (دبیری، کیانی، ۱۳۸۶)

۶- تعریف محیط زیست و محیط زیست شهری

در متون قانونی ایران، تعریفی از محیط زیست ارائه نشده است. ولی از نظر لغوی، به معنی محیط دور و بر است که مترادف با واژه زندگی و حیات می‌باشد، در زبان عرب برای آن واژه «البیئه» و در زبان انگلیسی واژه (Environment) و در زبان فرانسه با اندکی تغییر واژه (Environnement) را برای آن به کار می‌برند.

از نظر اصطلاحی نیز، شاید بهترین تعریفی که از آن ارائه شده در تفسیر ماده ۴۸ قانون حفاظت محیط زیست هندوستان باشد که می‌گوید: «محیط زیست شامل مجموعه‌ای است به هم پیوسته از عوامل بیرونی که رشد و حیات موجودات زنده انسانی، جانوری و گیاهی متأثر از آن است». (فهیمی، ۱۳۸۷)

محیط زیست محیط مادی مناسبی است که وجود و استمرار حیات انسان و تمامی گیاهان و جانوران منوط به آن است و مرکب از آب، هوا و ذرات معلق می‌باشد. به عبارت دیگر، محیط زیست متشکل از نظام‌های اتمسفر (که از هوا و ذرات آب و ذرات معلق تشکیل شده)، پدوسفر (زمین)، بیوسفر (قشر زیست محیطی) و هیدروسفر (آب) است.

محیط زیست، از طبیعت، جوامع انسانی و نیز فضاهایی که با فکر و دست انسان ساخته شده‌اند تشکیل شده و کل فضای زیستی کره زمین یعنی زیست‌کره را فرا می‌گیرد.

محیط زیست شامل بخشی از سطح کره زمین است که بشر در تشکیل آن نقشی نداشته است. بنابراین کوه‌ها، جنگل‌ها، حیات وحش، دریاها و امثال این‌ها محیط زیست محسوب می‌شوند.

کیس در کتاب خود تحت عنوان قوانین بین‌المللی محیط زیست چنین می‌نویسد که محیط زیست عبارت است از آنچه که فرایند زیستن را احاطه کرده، آن را در خود فرو گرفته و با آن در کنش متقابل قرار دارد. به بیان دیگر، محیط زیست را می‌توان مجموع عوامل جاندار و بی‌جان دانست که در یک فضای مشخص و در زمانی معین موجود زنده را تحت تاثیر قرار می‌دهند.

در مجموع می‌توان اینگونه بیان نمود که محیط زیست مجموعه‌ای بسیار عظیم و در هم تنیده از عوامل گوناگونی است که در یک روند تکامل تدریجی موجودات زنده و اجزای سازنده سطح زمین، به وجود آمده است .

دو تحول عظیم در تاریخ زندگی انسان و رابطه آن با محیط زیست ایجاد شده است که اولی حدود ۱۰۰۰۰ سال پیش با شروع کشاورزی رخ داد که به انقلاب کشاورزی معروف است. در این دوره عدم تعادلی بین عرصه اجتماعی و اکوسیستم برقرار نبود. تحول دوم با آغاز انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ رخ داد. در این دوره که حدود ۳۰۰ سال به طول کشید، انفجاری رخ داد که سراسر کره زمین را لرزاند. رشد جمعیت و نیازهای روز افزون این جمعیت فزاینده، تعادل‌های زیست محیطی و اکوسیستم‌ها را به شدت. متاثر ساخت. در ادامه انقلاب صنعتی در دهه‌های اخیر تحولات گسترده‌ای در حوزه‌های الکترونیکی، نانو فناوری‌ها، انقلاب ژنتیک و غیره نیز به وقوع پیوسته است که به صورت قابل توجهی عامل بین انسان‌ها با محیط زیست را تحت تاثیر خود قرار داده است. در مجموع می‌توان گفت، انسان و زیست کره با یکدیگر پیوند قوی و غیرقابل انفکاک دارند. از این رو محیط زیست به صورت‌ها و اشکال مختلف بر فعالیت و کارهای انسان‌ها اثر می‌گذارد، اما در همان زمان فعالیت‌های بشر و دخل و تصرف بیش از حد آن و شکل‌گیری مصرف گرایی و زیاده خواهی توانسته محیط زیست را با مشکلات قابل توجهی مواجه سازد به نحوی که انسان با توانایی خود با بهره‌گیری از منابع انرژی توانسته است به بازپر قالب در محیط زیست تبدیل شود. (جان پرور، ۱۴۰۰)

ارتباط میان شهرها و محیط زیست در نگاه اول تنها ارتباط میان دو واقعیت کاملاً فیزیکی و محسوس است، اما همین ارتباط کاملاً متاثر از فرآیندهای سیاسی و اقتصادی و جریان‌های فرهنگی است و بر روی آنها تاثیر نیز می‌گذارد. منظور از محیط شهری فضاهای انسان ساخت، ساختمان‌ها، پیشرفت‌ها و ساختارهایی است که در شهرک‌ها و شهرها می‌یابیم و این در برابر حیات وحش (که در آن هیچ رد پایی از انسان نیست یا رد اندکی هست) و یا در برابر محیط خارج از شهر، روستایی قرار می‌گیرد (که در آن محیط طبیعی و فرآیندهای آن را انسان‌ها اداره می‌کنند، اما آنها را نیافریده‌اند) شهر و شهرک، نشان دهنده محیط ساختگی است که انسان‌ها برای خود یا دیگران می‌سازند و ظهور محیط شهری نیز، چه از لحاظ تاریخی و چه از لحاظ مفهومی، مدرن‌ترین محیط‌هایی است که انسان‌ها و غیر انسان‌ها در آن سکونت دارند. بر اساس تعاریف موجود،

محیط زیست شهری از سه بخش عمده تشکیل می‌شود: (۱) محیط ساخته شده (۲) محیط، اقتصادی - اجتماعی، (۳) محیط طبیعی. به تعبیر دیگر، شهر کالبدی انسان ساخت و روابط اقتصادی - اجتماعی حاکم بر آن است که در بستر طبیعی زمین شکل گرفته است.

بدیهی است که نوع و روابط درونی بیرونی بخش‌های فوق بر محیط زیست شهری تاثیری مستقیم خواهد گذاشت. بنابراین، تنها از طریق رویکرد همه جانبه به بستر محیطی می‌توان محیط زیست شهری را در چهارچوب اهداف توسعه پایدار شهری تعریف کرد و در مسیر هارمونی شهر^۱ یا محیط زیست هدایت کرد. (ملکی، سعیدی، ۱۳۹۵)

۷- حقوق زیست محیطی شهروندان در گستره شهر

قانون اساسی مطلوب مبین اصول و اهداف بنیادین نظام سیاسی و دربردارنده موضوعاتی است که تضمین کننده حقوق شهروندان است. امروزه موضوع «محیط زیست» و حمایت از آن تبدیل به یکی از دل مشغولی‌های اصلی شهروندان و دولت‌ها در سراسر دنیا گشته است. (مظهری، ۱۳۹۴)

هر انسانی حق دارد از محیط زیست سالم و متعادل و مساعد برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برخوردار باشد. به بیان دیگر برخورداری از محیط زیست سالم یک حق بشری بوده است و بایستی با حفاظت از آن مانع از بروز تغییرات مضر به سلامتی انسان گردید. (قدیر، ۱۳۹۴)

¹Harmony of City

فعالان حقوق بشری، حق بر محیط زیست را یک حق مستقل حقوق بشری دانسته و برای آن کیفیت خاصی قائلند که معمولاً به عنوان حق داشتن محیط زیست مناسب شناخته می‌شود. (مولایی، ۱۳۸۶)

محیط زیست سالم جز حقوق اساسی شهروندان است، آلودگی آن سلامتی شهروندان را به خطر می‌اندازد و حق حیات را که اساسی‌ترین حق بشری می‌باشد از بین می‌برد. (پیری، قاسمی، ۱۳۸۸)

مواد ۱۴ و ۱۵ پیش طرح سومین میثاق بین المللی حقوق هم‌چسبستگی در بیان حق بر محیط زیست سالم بیان می‌دارد: هر انسان و کلیه انسان‌ها به صورت گروهی حق دارند از محیط سالم و متعادل از نظر زیست محیطی و مساعد برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی برخوردار گردند. (خسروی، ۱۳۹۵)

چرا که حق بر محیط زیست سالم به عنوان یک حق اساسی و بنیادین جای خود را در مجموعه حقوق بشر باز کرده است. (Okonmah, 1997)

مهمترین مؤلفه‌های حقوق زیست محیطی شهروندان در گستره شهر عبارتند از:

۱- حق دسترسی به اطلاعات زیست محیطی

در رابطه با محیط زندگی انسان، بهره‌مندی از اطلاعات، از حقوق اصلی و مهم برای ادامه زندگی سالم می‌باشد. به عبارت دیگر، انسان با در اختیار داشتن اطلاعات زیست محیطی، می‌تواند برنامه‌ریزی‌های لازم را برای حفظ سلامتی خود انجام دهد. (ویژه، ۱۳۸۵)

حق انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات از خصوصیات بارز جوامع مردم سالار است، و یکی از مصادیق آن، دسترسی به اطلاعات زیست محیطی می‌باشد و عبارت است از: آگاهی درباره هر آنچه که پیامدهای عملی و نظری عمومی برای جامعه در پی داشته باشد. (کریمی، کامیار، ۱۳۹۶)

۲- حق مشارکت در برنامه‌ریزی‌های زیست محیطی

امروزه مدیریت شهری در کنار مشارکت شهروندان، معنا پیدا می‌کند و بدون حضور مردم اساساً امکان موفقیت برای آن وجود ندارد؛ چه اینکه شوراهای شهر نیز با هدف ایجاد بستر مشارکت مردم در اداره امور شهرها ایجاد گردیده اند. به عبارت دیگر، اداره مفید و موثر شهرها در گرو مشارکت اجتماعی شهروندان قرار دارد. (کاظمیان و همکاران، ۱۳۹۲)

مشارکت شهروندان در اداره جوامع از حقوق غیرقابل انکار آنها و از ارکان اصلی توسعه می‌باشد. «مشارکت شهری را می‌توان به معنای شرکت و حضور جدی، فعال، آگاهانه، ارادی، سازمان یافته و موثر و سازنده جامعه شهری، یعنی افراد، خانوارها، گروه‌ها و نهادهای سازمان‌ها و بخش‌های عمومی و خصوصی شهری در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زندگی شهری برای نیل به اهداف جمعی جامعه شهری دانست». (نجاتی حسینی، ۱۳۷۹)

مشارکت، مبنایی است که فرد را به شهروند تبدیل می‌کند. آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی موجب می‌شود که شهروندان به طور مستمر، پایدار و با حس مسئولیت پذیری بیشتری در امور شهری مشارکت نمایند. (شارع پور و همکاران، ۱۳۹۵)

۳- حق تشکیل و عضویت در سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی

امروزه سازمان‌های مردم نهاد به عنوان راهکاری نوین در تعیین سرنوشت شهروندان و با مشارکت خودشان، اهمیت یافته اند، به گونه‌ای که می‌توانند در راستای اهداف متعالی جامعه، خواسته‌های شهروندان را در چارچوب قوانین موضوعه ی کشوری، به گوش حاکمان و مدیران شهری برسانند. سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی می‌توانند با ترویج آموزش همگانی و اخلاق زیست محیطی، در جهت حفظ محیط زیست گام بردارند. (جلالی و همکاران، ۱۳۹۴)

۴- حق برخورداری از آموزش‌های زیست محیطی

حق بر آموزش به عنوان یک حق ذاتی در جهت دانستن بیشتر بوده و از مهم‌ترین حقوق بشری محسوب می‌گردد که نقش قابل توجهی در تحقق و پیشرفت سایر حقوق انسان از جمله: حقوق زیست محیطی، دارد. (طبرلو، ۱۳۹۳)

امروزه مسائل زیست محیطی و حفظ و نگهداری از آن صرفاً محدود به مسائل فنی و تخصصی نمی‌باشند و ارتباط تنگاتنگی با مسائل اجتماعی و فرهنگی دارند. فقدان آموزش و عدم آگاهی و درک زیست محیطی شهروندان از اصلی‌ترین علل آلودگی محیط زیست می‌باشد. (ادهمی، اکبرزاده، ۱۳۹۰)

آموزش زیست محیطی شهروندان جزء وظایف دولت است و بایستی به طور مداوم از طریق رسانه‌های عمومی، آموزش و پرورش و... نسبت به فرهنگسازی زیست محیطی شهروندان بردارد. (پیری، قاسمی، ۱۳۸۸)

۵- حق بهره‌مندی از محیط زیست سالم شهری

محیط زیست شهری را زمانی می‌توان سالم دانست که تمام مؤلفه‌های آن از جمله: آب، هوا، خاک و فضاها، انسان ساخت از جمله: معابر، ساختمان‌ها، فضای سبز و هر آنچه که جنبه‌های زیست محیطی داشته باشد، از سلامت لازم برخوردار باشد. بنابراین حق بر محیط زیست سالم به معنای حق بر تک تک مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱- حق برخورداری از هوای پاک

۲- حق برخورداری از آب سالم

۳- حق برخورداری از محیط زیست آرام

۴- حق برخورداری از فضای پاکیزه شهری

۵- حق برخورداری از فضای سبز شهریس (سلامی، مظهری، ۱۴۰۰)

۸- اسناد حقوق بین الملل در ارتباط با حق بر محیط زیست سالم

اعلامیه استکهلم که در سال ۱۹۷۲ تصویب شد را می‌توان به عنوان یک سند بین المللی دانست که در آن به صورت خیلی واضح و روشن به رابطه بین حق فردی انسان و کیفیت محیط زیست اشاره نموده است که در اصل اول آن اینگونه بیان نموده که انسان می‌بایست از حق بنیادین مانند آزادی، برابری و شرایط کاملاً مناسب در محیطی که کیفیت آن امکان زندگی با کرامت و سعادت‌مند را برای انسان فراهم کند برخوردار باشد و این انسان خود وظیفه بسیار سنگینی را در جهت حفاظت از محیط زیست برای نسل‌های فعلی و آتی بر عهده دارد. (مولایی، ۱۳۸۶)

در ادامه در سال ۱۹۸۹ حقی به عنوان حق به زندگی با کرامت در یک محیط زیستی قابل دوام به طور صریحی در اعلامیه لاهه مطرح شد و نیز در سال ۱۹۹۹، اعلامیه پیشکک، به صورت خیلی واضح مطرح کرد که: «هر کسی به صورت فردی یا دسته جمعی حق بهره‌بندی از محیط زیست سالم را دارا می‌باشد.» و نیز می‌توان به منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم مصوب ۱۹۸۱ به عنوان اولین سند مصوب بین المللی اشاره نمود که در ماده ۲۴ به حق محیط زیست سالم اشاره نموده است. پروتکل ۱۹۸۸ سان سالوادور که در آن به آزادی‌هایی چون حق به کار، حق به سلامت، حق به قضا تاکید کرده است حق محیط زیست سالم را به عنوان یک حق به زندگی در ماده ۱۱ معرفی نموده است و نیز در اعلامیه ریو مصوب ۱۹۹۲ نیز به صورت خیلی روشن به حق به محیط زیست سالم اشاره نموده و همچنین در اعلامیه وین حق به محیط زیست و حق توسعه را مرتبط با هم معرفی می‌کند. در سال ۱۹۹۶ کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا تفسیر خود از رابطه حقوق بشر و محیط زیست را ارائه نمود. این جهت‌گیری در کنوانسیون Aarhus در سال ۲۰۰۱ مورد تایید قرار گرفت.

علاوه بر این صلیب سرخ در قواعد ۴۳، ۴۴ و ۴۵ حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی حمایت از حفاظت از محیط زیست را مورد شناسایی قرار داده است. (مولایی، ۱۳۸۶) همچنین اجلاس بین المللی برای حفظ طبیعت در سال ۱۹۸۰ در گسترش مفهوم توسعه پایدار گامی به جلو برمی‌دارد (Birnie, W.Patricia 1995)

۹- ضمانت اجرای نقض مقررات زیست محیطی و حق دادخواهی شهروندان

یکی از شروط داشتن حق بر محیط زیست سالم داشتن حق ضمانت اجرای کافی می باشد و کشورهای بسیاری از گذشته های دور برای کسانی که از مقررات زیست محیطی سرپیچی می کردند مجازات هایی را مشخص می نمودند. کشور انگلیس در قرن ۱۴ فردی را به علت سوزاندن زغال سنگ اعدام نمود. هم اکنون نیز در کشور بریتانیا برای کسانی که به نقض قوانین محیط زیست می پردازند کیفرهای سنگینی را مشخص می نماید به عنوان مثال (قانون شهر و روستا) مصوب ۱۹۹۰ در ماده ۲۱۰، برای قطع درختان مجازاتی تا ۲۰ هزار پوند را مشخص کرده است. در قانون ایران نیز مجازات های بسیار زیادی مشخص گردیده. به عنوان مثال ماده ۶۸۶ بیان نموده: هر کس درختان موضوع ماده ۱ قانون گسترش فضای سبز را عالماً یا عامداً بر خلاف قوانین قطع کند علاوه بر این که باید جبران خسارت نماید می بایست برای تنبیه شدن حبس تعزیری از ۶ ماه تا ۳ سال و نیز جزای نقدی از ۳ میلیون تا ۱۸ میلیون برای او مقرر نمود. همچنین در ماده ۶۸۶ جرمی نیز برای آسایش عمومی نه علیه اموال مشخص گردید. لیکن نظام حقوقی ایران در این زمینه مطلوب و کامل نمی باشد. نقض قوانین در پیگیری قضایی تخلفات زیست محیطی به ویژه تخلفات صورت گرفته از سوی نهادهای دولتی یکی از چالش های مهم در زمینه حفاظت از محیط زیست می باشد. مطابق قواعد عام مسئولیت مدنی از جمله ماده ۱ (قانون مسئولیت مدنی) مصوب ۱۳۳۹، بیان کرده اگر کسی بدون مجوز قانونی یا به دلیل بی احتیاطی به سلامتی، مال، جان و یا هر حق دیگری که بر اساس قانون برای افراد مشخص شده ضرر مادی و یا معنوی وارد کند می بایست خسارت ناشی از عمل خود را پرداخت نماید.

یکی از مهم ترین مسائل در خصوص مسئولیت ناقضان حقوق محیط زیستی شهروندان، تمایل رو به گسترش محاکم کشور ها در پذیرش اصل (مسئولیت مطلق) متخلفان از مقررات زیست محیطی است، چنانکه در کشور هند در سال ۱۹۸۵ که (مسئولیت مطلق) را پذیرفته اند چنین بیان نموده اند که چنانچه فردی فعالیتش موجب آلودگی محیط زیست شود می بایست کلیه خسارت های مالی و جانی را بر عهده بگیرد. همانگونه که در تبصره ۱ ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی و ماده ۵۰ قانون توزیع عادلانه آب، رسیدگی کردن به جرائمی در خصوص تخریب محیط زیست و آلوده کردن آب فوری و خارج از نوبت مقرر شده، در دیگر موارد آلودگی محیط زیست نیز باید چنین امتیازی وضع شود. چرا که در حال حاضر محاکم تکلیفی بدین امر، به غیر از مواردی که اشاره شده و نیز موضوع ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و رسیدگی به اعتراض صاحبان کارگاه ها و کارخانه هایی که به دستور سازمان حفاظت محیط زیست از فعالیت بازمانده ندارند. (کریمی، کامیار، ۱۳۹۶)

۱۰- بحث و نتیجه گیری

حقوق در اصطلاح عبارت است از: مجموعه قواعدی که تنظیم کننده و حاکم بر روابط اشخاص در جامعه معین می باشد. حقوق در این مفهوم به حقوق ذاتی به لحاظ آن که قطع نظر از افراد جامعه مطرح می شود، تعبیر می شود. حقوق فردی ملازم با حقوق ذاتی می

باشد. در نتیجه قواعد تنظیم کننده روابط افراد در جامعه که به اختصار قواعد حقوقی یا قانون نامیده می شود، برای افراد اختیار و توانایی تحصیل اراده خود به دیگران و الزام دیگران به رعایت آثار این اراده (اعمال حق) ایجاد می گردد. محیط زیست عبارت است از آنچه که فرایند زیستن را احاطه کرده، آن را در خود فرو گرفته و با آن در کنش متقابل قرار دارد. به بیان دیگر، محیط زیست را می توان مجموع عوامل جاندار و بی جان دانست که در یک فضای مشخص و در زمانی معین موجود زنده را تحت تاثیر قرار می دهند. محیط زیست شهری از سه بخش عمده تشکیل می شود: (۱) محیط ساخته شده (۲) محیط، اقتصادی - اجتماعی، (۳) محیط طبیعی. به تعبیر دیگر، شهر کالبدی انسان ساخت و روابط اقتصادی - اجتماعی حاکم بر آن است که در بستر طبیعی زمین شکل گرفته است. از یافته های این تحقیق می توان به این موارد اشاره نمود که با وضع قوانین و مقررات صحیح و اصولی و آموزش می توان بستر محیط زیست سالم و متعادل و مساعد را برای توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی انسان فراهم نمود. چرا که حق هر انسانی برخورداری از محیط زیست سالم می باشد که این حق حقی بشری است. پس می بایست با حفاظت از محیط زیست مانع از بروز تغییرات مضر در جهت سلامتی انسان گردید.

در خصوص پیشنهادات مطرح شده در راستای حقوق و قوانین محیط زیست شهری می توان به این موارد اشاره نمود که عبارتند از:

- ۱- یاری جستن از مشارکت همگانی و همیاری مردم در جهت نظارت و اجرای قوانین محیط زیست در سطح شهر .
- ۲- استفاده صحیح از رسانه ها در جهت آگاهی مردم در خصوصی حقوق و قوانین محیط زیست شهری.
- ۳- بالا بردن سطح آگاهی فرزندان از طریق آموزش ابتدا در مدارس و سپس در دانشگاه ها در خصوص حفظ محیط زیست.

الف - کتاب ها

- ۱- دانش پژوه، مصطفی، خسروشاهی، قدرت الله، ۱۳۸۱، فلسفه حقوق، نوبت چاپ ششم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)
- ۲- ضیایی بیگدلی، محمدرضا، ۱۳۹۴، حقوق بین الملل عمومی، نوبت چاپ پنجاه و یکم، انتشارات گنج دانش
- ۳- طجریلو، رضا، ۱۳۹۳، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بشر، نوبت چاپ یکم، تهران، انتشارات دادگستر
- ۴- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۹۲، مقدمه علم حقوق، نوبت چاپ هشتاد و پنجم، تهران، شرکت سهامی انتشار
- ۵- کاظمیان، غلامرضا، مصطفوی، سید رضا، نودرپور، علی، ایمانی جاجرمی، حسین، عبداللهی، مجید، ایازی، محمد هادی، صالحی، اسماعیل، سعیدی رضوانی، نوید، ۱۳۹۲، مدیریت شهری، نوبت چاپ یکم، تهران، انتشارات تیسرا
- ۶- مظهری، محمد، ۱۳۹۴، حقوق شهری، نوبت چاپ یکم، تبریز، انتشارات یانار

ب - مقالات

- ۱- ادهمی، عبدالرضا، اکبرزاده، الهام، بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، فصلنامه جامعه شناسی مطالعات جوانان، دوره یکم، شماره یکم، بهار ۱۳۹۰، ۳۹
- ۲- پیری، مریم، قاسمی، ناصر، بررسی حقوقی - قضایی، چگونگی و نقش اعمال حقوق شهروندی در محیط زیست، مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره یازدهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۸، ۲۰۶
- ۳- پیری، مریم، قاسمی، ناصر، بررسی حقوقی - قضایی، چگونگی و نقش اعمال حقوق شهروندی در محیط زیست، مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره یازدهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۸، ۲۰۸
- ۴- تقی زاده، محمد، جهان بینی، فرهنگ و حقوق محیط زیست، آموزش مهندسی ایران، دوره چهارم، شماره شانزدهم، آذر ۱۳۸۱، ۱۱۰-۱۰۹
- ۵- جان پرور، محسن، عباسی، فرید، دانه چین، فاطمه، چیستی محیط زیست و ارتباط آن با برخی مفاهیم جغرافیایی سیاسی، جغرافیا و روابط انسانی، دوره چهارم، شماره یکم، تیر ۱۴۰۰، ۲۳-۲۱
- ۶- جلالی، محمد، حجازی، یوسف، رضوانفر، احمد، پورطاهری، مهدی، تحلیل چالش های فراروی سازمان های مردم نهاد زیست محیطی استان کردستان، روستا و توسعه، دوره هجدهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۴، ۸۸-۸۷
- ۷- خسروی، حسن، حق بر محیط زیست سالم در پرتو حکمرانی مطلوب، اخلاق زیستی، دوره ششم، شماره بیستم، تابستان ۱۳۹۵، ۱۳۴-۱۳۲
- ۸- دبیری، فرهاد، کیانی، مزده، بررسی قوانین و مقررات پیشگیرانه از جمله ارزیابی اثرات زیست محیطی در کشور ایران و چند کشور صنعتی، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۶، ۹۸-۹۷
- ۹- سلامی، شهرام، مظهری، محمد، تکالیف مدیریت شهری در تحقق حقوق زیست محیطی شهروندان (با نگاهی به مصوبات شورای شهر تهران)، فصلنامه علمی تخصصی دانشنامه های حقوقی، دوره چهارم، شماره یازدهم، شهریور ۱۴۰۰، ۱۰۲-۹۴
- ۱۰- شارع پور، محمد، علیوردی نیا، اکبر، شعبانی، مریم، بررسی میزان آگاهی از حقوق و مسئولیت های شهروندی نسبت به امور شهری و عوامل اجتماعی مرتبط به آن، فصلنامه مطالعات جامعه شناختی شهری، دوره ششم، شماره هجدهم، بهار ۱۳۹۵، ۳
- ۱۱- فهیمی، عزیزالله، فلسفه حقوق محیط زیست و آثار آن، فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه قم، دوره نهم، شماره سوم، خرداد ۱۳۸۷، ۱۱۰
- ۱۲- قدیر، محسن، حق بر محیط زیست از منظر حقوق بشر بین المللی و اسلام، فصلنامه پژوهشی تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره دوم، شماره چهارم، تیر ۱۳۹۴، ۱۰۶

- ۱۳- کریمی، عباس، کامیار، غلامرضا، محیط زیست شهری در پرتوی حقوق شهروندی، فصلنامه حقوق پزشکی، دوره یازدهم، شماره چهارم، بهار ۱۳۹۶، ۹۷-۹۶
- ۱۴- کریمی، عباس، کامیار، غلامرضا، محیط زیست شهری در پرتوی حقوق شهروندی، فصلنامه حقوق پزشکی، دوره یازدهم، شماره چهارم، بهار ۱۳۹۶، ۱۰۱-۹۷
- ۱۵- محمدی، حمزه، آمدی، مریم، عبدی، حمیده، حقوق سالمند و رسانه، دو فصلنامه مطالعات علمی فقه و حقوق رسانه، دوره دوم، شماره دوم، ۱۳۹۹، ۹
- ۱۶- ملکی، سعید، سعیدی، جعفر، بررسی ابعاد زیست محیطی و جایگاه محیط زیست شهری در برنامه‌های توسعه ایران، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، دوره هشتم، شماره بیست و هفتم، زمستان ۱۳۹۵، ۷۴-۷۳
- ۱۷- مولایی، یوسف، نسل سوم حقوق بشر و حق به محیط زیست سالم، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره سی و هفتم، شماره چهارم، دی ۱۳۸۶، ۲۷۴
- ۱۸- مولایی، یوسف، نسل سوم حقوق بشر و حق به محیط زیست سالم، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره سی و هفتم، شماره چهارم، دی ۱۳۸۶، ۲۸۰-۲۷۸
- ۱۹- نجاتی حسینی، سید محمود، پارادایم جدید مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۱، بهار ۱۳۷۹، ۸
- ۲۰- ویژه، محمدرضا، حق دسترسی به اطلاعات محیط زیست، بررسی حقوق بشر اروپایی، مجله محیط شناسی، دوره سی و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۵، ۷۹

۲- منابع لاتین

- 1- W. Patricia and Boyle Alan E.(1995) linternational Law & TheEnvironment, Oxford University press,p. 28_40
- 2-Okonmah, p.D. (1997) Right to a Clean Environment: the Case for the People of Oil Producing Communities in Nigerian Delta Journal of African Law, Vol. 41, 43_ 67

Laws related to the urban environment

Ali Dashti

Doctor of Laws, Faculty of Azad University, Department of Public Law, Central Tehran Branch of Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Hamideh Abdi

Doctoral student of public law, Central Tehran Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Maryam Amadi

Doctoral student of public law, Central Tehran Islamic Azad University, Tehran, Iran.

abstract

The collective rights of right and right in the term are: the privilege that a person has in a given society. The environment includes an interconnected set of external factors that affect the growth and life of human, animal and plant living organisms. Urban environment means man-made spaces, buildings, developments and structures built in towns and cities. The goals of the research are to become more familiar with the laws of the urban environment and the rights related to it regarding the improvement of citizens' lives, as well as the preservation and maintenance of the environment as a human heritage. The research method is descriptive-analytical. In the results found, it can be seen that a healthy and balanced environment can be provided for the economic and social development of humans through education and the establishment of correct and principled rules and regulations.

Keywords: rights, law, environment